

UDK 27-9-725-428.5(314.7)''14/17''

Prethodno priopćenje

Primljeno 13. 6. 2010.

Prihvaćeno za objavljivanje: 18. 10. 2010.

PRILOG POZNAVANJU DJELOVANJA DUHOVNIH OSOBA IZ HVARA U MLECIMA (XV.–XVIII. ST.)

Lovorka ČORALIĆ, Zagreb

Težište rada usmjereno je na duhovne osobe s Hvara i s područja Hvarske biskupije, koji se u Mlecima bilježe kao privremeni ili stalni useljenici. U radu je, uz postojeća saznanja iz historiografije, uporabljeno i arhivsko gradivo pohranjeno u Državnom arhivu u Mlecima (oporučni spisi, istražni procesi mletačke inkvizicije), kao i u Arhivu Bratovštine sv. Jurja i Tripuna (knjige godišnjih prihoda i rashoda udruge). Na osnovi tih dokumenata i spoznaja historiografije raščlanjuje se zabilježba hvarskih duhovnih osoba u oporukama iseljenih Hvarana (ali i drugih iseljenika s hrvatskog prostora), ukazuje na Hvarane spomenute u procesima mletačkoga Svetog oficija, kao i na djelovanje nekih znamenitijih Hvarana u Mlecima ili na Sveučilištu u Padovi.

KLJUČNE RIJEČI: *Mleci, Mletačka Republika, Hvar, Hvarska biskupija, svećenstvo, migracije, kasni srednji vijek, rani novi vijek, crkvena povijest.*

Opći podatci o hvarskim iseljenicima u Mlecima

U sklopu proučavanja prekojadranskih migracija i povijesti djelovanja hrvatske iseljeničke zajednice u Mlecima, vrlo važnu sastavnicu čini raščlamba o iseljavanju i djelovanju regionalnih (zavičajnih) hrvatskih iseljeničkih skupina. Na osnovi raščlambe oporučnih spisa za cjelokupnu hrvatsku zajednicu u Mlecima u dugome vremenskom rasponu od početka XIV. do početka XIX. stoljeća, razvidno je da su iseljenici iz vodećih dalmatinskih i bokeljskih gradova stoljećima činili pretežit dio naše dijaspore u metropoli Serenissime. Tako iz Kotora, glavnoga grada onodobne mletačke pokrajine Mletačke Albanije (*Albania Veneta*), potječe čak 16 posto od ukupnog broja iseljenih Hrvata. S područja Mletačke Albanije znatnim su omjerom zastupljeni i grad Bar (osam posto od ukupnoga broja hrvatskih iseljenika), područje općine Paštovići (četiri posto) te grad Budva (tri posto). Kada je riječ o Dalmaciji, prednjači njezino glavno sjedište Zadar (14 posto), a visoke postotne omjere imaju i gradovi Split (osam posto), Šibenik (osam posto), Trogir (četiri posto) i Hvar (tri posto). Od ostalih hrvatskih gradova vidljivu zastupljenost u ukupnom omjeru ima i neovisni Dubrovnik (šest posto), dok je čak 23 posto hrvatskih useljenika zabilje-

ženo bez pobliže oznake matičnog mjesta podrijetla (najčešće s oznakom *Schiavoni*). U kontekstu navedenih omjera, hvarska komuna bilježi naizgled nevelikih, ali u cjelini vrlo zapaženih tri posto svojih sugrađana. Time se Hvarani ubrajaju među desetak vodećih dalmatinsko-bokeljskih gradskih središta istočnojadranske obale, iz čijih komuna pristiže najveći broj pripadnika hrvatske useljeničke zajednice u Mlecima. Naposljetku, takvi su nam brojidbeni pokazatelji ujedno i zorno svjedočanstvo o gospodarskoj razvijenosti i važnosti Hvara i hvarske komune u povijesti dalmatinske obale u vrijeme njihove uključenosti u državu pod stijegom mletačkoga lava.¹

Hvarani su u Mlecima po svim svojim bitnim sastavnicama činili sastavni dio hrvatske iseljeničke zajednice.² Mjesto njihova obitavanja i svakodnevnog djelovanja najčešće je bio istočni gradski predjel (*sestiere*) Castello (više od šezdeset posto od ukupnog broja iseljenih Hvarana u Mlecima) – područje stoljećima znano kao središnje mjesto djelovanja najvećega dijela pripadnika hrvatske zajednice u gradu na lagunama. U Castellu se nalazi i nekoliko središnjih četvrti, ustanova i objekata, koji svojim nazivljem i danas zorno posvjedočuju o nekad izrazitoj prisutnosti hrvatskoga nacionalnog korpusa u tom dijelu grada.³ Predjel obrubljuje najveća i za uplovljavanje brodova najpogodnija mletačka obala – *Riva degli Schiavoni*, koja svoje ime duguje upravo useljenicima s istočnoga Jadrana. Na rubnom dijelu *Obale od Hrvatov* (nasuprot luksuznom hotelu »Danieli«) nalazi se i danas, kao trajno svjedočanstvo drevne prisutnosti hvarskih brodara i trgovaca, natpis urezan u kamenu: *FINE DI STAZIO DEI ABITANTI DELLA BRAZZA E DI LESINA*.⁴ Duž Rive degli Schiavoni, ali i u poprečnim ulicama koje vode u srce predjela Castello, hvarski su brodari i trgovci, zajedno sa sunarodnjacima iz bokeljskih i dalmatinskih gradova, izlagali i prodavali proizvode rodnoga kraja. U srcu Castella i danas je smještena bratimska udruga sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni*), središnje mjesto okupljanja i očuvanja nacionalnog i domovinskog identiteta hrvatskih useljenika. Naposljetku, na rubnim dijelovima Castella, uz nekadašnji kompleks dominikanskog samostana (pored današnjih Giardina i izložbenih paviljona vencijanskih Biennala), nalazi se četvrt koja imenima svojih ulica, trgova i prolaza i danas svjedoči o davno iščezlim žiteljima »skjavunskog« podrijetla. *Calle* i *Corte Schiavona*, *Corte Sabbioncela*, *Corte Solta* i druge ulice, zbijene unutar nevelikog prostora koji je do danas zadržao prepoznateljive obrise siromašne pučke četvrti, stoljećima su predstavljale središnju zonu življenja prekojadranskih useljenika.⁵ Među njima je i danas vidljivo ime nevelikog trga koji svoj postanak i ime duguje istaknutomu hvarskom useljeniku iz XVI. stoljeća – brodaru Petru Fazaniću. Upravo je *Corte Piero di Lesina* najrječitiji do-

¹ Lovorka ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001., str. 446.

² Opsežnu studiju o hvarskoj iseljeničkoj zajednici u Mlecima objavila sam pod naslovom »Hvarani u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti*, sv. II, Zagreb, 2002., str. 211–282.

³ O mletačkom nazivlju hrvatskoga podrijetla vidi: L. ČORALIĆ, »Od hrvatske obale do dubrovačke ulice: hrvatski prinosi mletačkoj toponomastici«, *Kolo. Časopis Matice hrvatske*, god. VIII, br. 4, Zagreb, 1998., str. 57–76.

⁴ Antonin ZANINOVIĆ, »Zapisi o Hvaru i Veneciji«, *Hvarski zbornik*, sv. 4, Hvar, 1976., str. 197–202; L. ČORALIĆ, »Od hrvatske obale do dubrovačke ulice: hrvatski prinosi mletačkoj toponomastici«, str. 60.

⁵ Giuseppe TASSINI, *Curiosità veneziane, ovvero origini delle denominazioni stradali*, Venezia, 1863. (ristampa: Venezia, 1990.), str. 397, 499, 563, 585–586, 610–611; L. ČORALIĆ, »Od hrvatske obale do dubrovačke ulice: hrvatski prinosi mletačkoj toponomastici«, str. 61–68.

kaz o važnosti hvarske zajednice u sklopu cjelovitog i višeslojnog razmatranja hrvatskih prinosa mletačkoj kulturnoj baštini.⁶

U Mlecima su iseljeni Hvarani ponajprije bili uključeni u zanimanja pomorskog i obrtničkog obilježja (zapošljavanje u mletačkom arsenalu, tada zasigurno najvećem vojno-pomorskom kompleksu na Sredozemlju), tradicionalna i razvijena duž cijele hrvatske obale, a u Mlecima oduvijek tražena i učestalo popunjavana iseljenicima zavičajem s mletačkih prekojadranskih stečevina.⁷ Hvarani su, nadalje, po svim sastavnicama svoga svakodnevlja činili prevažan dio hrvatske zajednice. Brojni brakovi sklapani su s iseljenicima/iseljenicima istoga domovinskoga podrijetla, a izvori potvrđuju brojne i učestale prijateljske i poslovne veze s hrvatskim useljenicima zavičajem od Istre do Boke i budvansko-barskog područja. Hvarani su bili i zapaženi i vrlo djelatni članovi hrvatske nacionalne bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u kojoj su – kako posvjedočuju dokumenti pohranjeni u pismohrani te udruge – obnašali brojne časti i službe (predstojnici, vikari, obnašatelji u raznim vijećima i upravnim tijelima i sl.).⁸

Hvarani su, kako je rečeno, najčešće bili zaposleni u pomorskim i obrtničkim službama. Također, niz Hvarana – duhovnih osoba – vrela bilježe kao privremene ili stalne stanovnike Mletaka. Uzevši u obzir činjenicu da su duhovne osobe s hrvatskih prostora u Mlecima činile brojčano zapažen, a društvenim ugledom i utjecajem posebno vrijedan dio naše iseljeničke skupine (13 posto od ukupnoga broja hrvatskih iseljenika kojima je iskazano zanimanje)⁹, očito je kako problematika istraživanja i raščlambe prisutnosti i djelovanja duhovnih osoba, zavičajem iz različitih hrvatskih krajeva, zavrjeđuje dodatnu istraživačku pozornost.

* * *

Ovaj se rad zasniva na uvidu u dosadašnje spoznaje historiografije te – većim dijelom – na raščlambi izvorne arhivske građe. Uporabljene su spisi iz Državnog arhiva u Mlecima (*Archivio di Stato di Venezia*, dalje: ASV): oporuke (*Notarile testamenti*, dalje: NT) i istražni spisi (procesu) mletačke inkvizicije (*Santo Uffizio*, dalje: SU). Također su kao gradivo korišteni i spisi pohranjeni u Arhivu Bratovštine sv. Jurja i Tripuna (*Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, dalje: ASD): spisi godišnjih troškova (prihoda i rashoda) bratovštine (*Libri conti e spese*, dalje: LCS). Na osnovi navedene građe u ovom ću prilogu nastojati ukazati na više raznolikih oblika prisutnosti hvarskih duhovnih osoba u Mlecima u razdoblju od kasnoga srednjeg vijeka do konca ranog novovjekovlja. U radu će biti riječi o načinu zabilježbe duhovnih osoba iz Hvara u oporučnim spisima hvarskih (ali i drugih hrvatskih) iseljenika (izravni ili neizravni način spominjanja) – gradivu koje po svojem sadržaju možemo držati prvorazrednim za istraživanje problematike povijesti hrvatske dijasporu u Mlecima. Također, u radu ću ukazati i na zabilježbu duhovnih osoba iz Hvara u spisima hrvatske bratovštine u Mlecima, kao i u procesima mletačke inkvizicije (različiti istražni postupci). U završnom dijelu rada ću, tragom objavljenih izvora i

⁶ G. TASSINI, *nav. dj.*, str. 499; L. ČORALIĆ, »Hvarski prinos mletačkoj toponomastici: 'Corte Piero da Lesina'«, *Grada i prilozima za povijest Dalmacije*, sv. 16, Split, 2000., str. 75–91.

⁷ L. ČORALIĆ, »Hvarani u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, str. 219–224.

⁸ L. ČORALIĆ, »Hvarani u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, str. 233–239.

⁹ L. ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 454.

rezultata historiografije, ukazati na nekoliko znamenitijih Hvarana – duhovnih osoba – i na oblike njihove povezanosti i prisutnosti u gradu na lagunama. Taj je dio rada, između ostalog, ujedno i zorno posvjedočenje kontinuiteta kulturnog prožimanja između dviju jadranskih obala, ali i konkretnih prinosa Hrvata mletačkoj i sredozemnoj povijesti i kulturi. Kada je riječ o oporučnim spisima, u raščlambu je uključeno oko tisuću oporuka iseljenika sa širokog područja istočnojadranskog uzmorja, a ponajprije su uključene oporuke koje su pisali sami Hvarani, ali i iseljenici iz drugih krajeva koji su tijekom svog života i djelovanja imali određene veze s Hvaranima (ponajprije s duhovnim osobama iz Hvara). Oporuke će razmotriti kronološkim slijedom, posebno raščlanjujući oblike povezanosti duhovnih osoba iz Hvara s drugim pripadnicima hrvatske iseljeničke skupine.

Raščlamba oporučnih spisa

Iz 1537. godine potječe oporuka s. Margarete, kćeri hvarškoga patricija Jurja Fazanića, trećetkinje (picokare) i stanovnice mletačke četvrti Cannaregio (župa S. Canciano) *in le case de Cha Bandi*.¹⁰ Oporuka je nevelika opsegom, a najveći dio sadržaja odnosi se na posljednji ispraćaj oporučiteljice. Kao mjesto svojega posljednjeg počivališta hvarska iseljenica i trećetkinja odabire *campo santo* crkve S. Giobbe (za troškove sahrane namjenjuje jedan dukat).¹¹ Pokopu će nazočiti dva svećenika i dva žakana, a dan nakon sahrane trebaju se (vjerojatno u crkvi S. Giobbe) održati mise zadušnice (pedeset) u spomen na pokojnicu (po pedeset misa treba se slaviti i drugi te treći dan po Margaretinu ukopu). Izvršiteljem svoje posljednje volje (*commissario*) ova Hvaranka imenuje svećenika Nadalina, župnika crkve S. Canciano, a kako u Mlecima nije imala bližih članova obitelji (ili s njima nije bila tjesnije povezana), sva svoja (skromna) dobra dariva siromasima mletačkoga hospotala SS. Giovanni e Paolo, a uz uvjet da se u istoimenoj crkvi održi 250 misa za spas njezine duše.¹²

Duhovna osoba iz hvarškoga roda Fazanić bilježi se u još jednoj oporuci hvarskih iseljenika. Riječ je o oporučnom spisu imućnog i uglednog Hvaranina Petra Marinova Fazanića, koji je poduzetničkim poslovanjem (trgovina, brodarstvo) stekao izniman i većini naših iseljenika nedostižan kapital. U predjelu Castella posjedovao je više kuća, a po njemu je – kako je rečeno u uvodnom poglavlju – nazvan mali zatvoreni trg nedaleko od crkve S. Giuseppe (*Corte Piero di Lesina*). Oporuku je napisao 1566. godine i u njoj se – osim druge Petrove djece – spominje i kći Deodata, redovnica mletačkoga samostana S. Giuseppe. Petar, naime, ostavlja svojoj djeci (kako muškim tako i ženskim potomcima) svoja nepokretna dobra u zavičaju (izrijekom se spominju posjedi na otoku Visu), uz uvjet da oni svake godine Deodati redovito isplaćuju četiri dukata.¹³ Deodata se kao redovnica

¹⁰ Godine 1519. Margareta se spominje u hvarskim matičnim knjigama kao kuma. Navedena je kao *picochara illorum de Fasanis* (*Hrvatski biografski leksikon*, sv. IV, Zagreb, 1998., str. 145; tekst: Nikša Lučić, L. Čoralić i Joško Kovačić).

¹¹ S. Giobbe, crkva u predjelu Cannaregio. Utemeljena je kao kapelica i bolnica za siromašne u XIV. stoljeću, a sredinom XV. stoljeća na istome je mjestu podignuta nova crkva. Više je puta pregrađivana tijekom stoljeća, a zatvorena je u doba vlasti Napoleona. Usporedi: Giulio LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, Trieste, 1974., str. 446–449.

¹² ASV, NT, b. 191., br. 519., 10. III. 1537.

¹³ ASV, NT, b. 1192., br. 533., 12. V. 1566.

spomenutog samostana S. Giuseppe bilježi od 1553. godine. U literaturi je poznat i opisan proces u kojem je Deodata mletačkom patrijarhu i državnoj magistraturi *Provveditori sopra Monasterii* tužila tadašnju predstojnicu samostana Ciprianu Morosini, a zbog njezinih navodnih skandaloznih veza s ispovjednikom.¹⁴

Niz je i drugih oporučnih spisa hvarskih iseljenika u kojima se, najčešće kao obdarenici dijelom njihove imovine ili izvršitelji oporuke, bilježe duhovne osobe iz Hvara odnosno s područja Hvarske biskupije. Neki od njih članovi su bliže obitelji oporučitelja, dok se u dijelu oporuka obdaruju duhovne osobe iz Hvara koje – prema oporučnom iskazu – nisu u srodstvu s iseljenicom/iseljenikom koji sastavljaju svoj oporučni spis. Tako je u primjeru oporuke hvarskoga iseljenika Ivana Stjepanova, stanovnika predjela Castello (župa S. Provalo), jedan od izvršitelja oporučiteljeve posljednje volje njegov nećak Jakov, u spisu naveden kao svećenik (*prete Jacomo*). Izrijeком se upravo svećenik Jakov (za kojega nije pobliže navedeno mjesto službovanja) mora pobrinuti da se od prihoda s Ivanova imanja u Padovanskom distriktu (tri kampa zemljišnog posjeda) izdvoji novac za »spas oporučiteljeve duše«. Većinu svog imetka Ivan namijenjuje drugim nećacima, sinovima svoje sestre, dok spomenutom svećeniku Jakovu zasebno daruje svotu od trideset dukata.¹⁵

Iz 1496. godine potječe oporučni spis Blanke, udovice hvarskoga iseljenika Alegreta i stanovnice župe S. Severo u predjelu Castello. U relativno sažetome oporučnom spisu Blanka određuje da se njezino tijelo pokopa u grobnicu Bratovštine sv. Jurja i Tripuna u crkvi S. Giovanni del Tempio te ostavlja deset dukata za hodočašće u Rim, koje će u njezino ime izvršiti oporučiteljčin nećak – *fra Cornelio*.¹⁶

Godine 1509. bilježi se, u oporuci Antuna Dujmova iz Hvara, *prete Grifficho*, kojemu spomenuti oporučitelj poklanja tri dukata.¹⁷ Na osnovi saznanja iz historiografije ovdje možemo pretpostaviti da je riječ Tomi Grivičiću (*Griffico*), sinu hvarskoga plemića Ivana. Toma je pod imenom Jerolim isprva bio redovnik fiesolanske augustinske kongregacije sv. Jerolima, a 1497. godine je od hvarske općine investiturom dobio otočić Rasohatac (danas Jerolim) kraj Hvara, gdje je počeo graditi gostinjac s crkvom. Godine 1500. taj je posjed zamijenio za Velo polje na otoku Sveti Klement. Poslije je prešao u biskupijsko svećenstvo i postao hvarskim kanonikom i primicerijem, ali je posjed zadržao, što je izazvalo spor s bivšim suredovnicima i drugim hvarskim svećenicima – pučanima. Izrazito neomiljen u puku – po izbijanju hvarskog pučkog ustanka 1510. godine morao se skloniti u Trogir. Godine 1512. plemićki je izaslanik u Mlecima, gdje oštro istupa nakon govora Matije Ivanića. U blizini hvarske katedrale sagradio je palaču. Živio je prilično svjetovnim životom i imanje ostavio nezakonitom sinu Ivanu. Umro je 1530. godine.¹⁸

Hvarska redovnica iz poznatoga mletačkog samostana S. Maria dei Miracoli (predjel Cannaregio) zabilježena je u oporuci Helene Pupačić, stanovnice predjela S. Polo (župa S. Matteo de Rialto). U dijelu oporuke u kojem se određuje mjesto pokopa, Helena za

¹⁴ L[ucioano] MENETTO – G[ianni] ZENNARO, *Storia del malcostume a Venezia nei secoli XVI e XVII*, Abano Terme, 1987., str. 205–207; L. ČORALIĆ, »Hvarani u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, str. 233, 240.

¹⁵ ASV, NT, b. 974., br. 98., 11. XII. 1468.

¹⁶ ASV, NT, b. 958., br. 89., 8. XI. 1496.

¹⁷ ASV, NT, b. 753., br. 26., 15. VI. 1509.

¹⁸ *Hrvatski biografski leksikon*, sv. V, Zagreb, 2002., str. 220 (tekst: J. KOVAČIĆ i N. LUČIĆ). Usporedi i ondje navedenu literaturu.

mjesto svojega posljednjeg počivališta odabire crkvu spomenutog samostana, u kojem se kao redovnica nalazi njezina nećakinja i imenjakinja Helena. Ona je, zajedno s mletačkom građankom Adrijanom, ujedno i glavna nasljednica sveukupne oporučiteljičine imovine (*residuo de qui in Venetia aut in Liexina e altroue*).¹⁹

Jedan od najpoznatijih ženskih benediktinskih samostana u Mlecima zasigurno je bio S. Lorenzo, smješten u istočnom predjelu Castello. U njem se sredinom XVI. stoljeća bilježi hvarska iseljenica Justina, kći Katarine i Luke Hvaranina, stanovnika župe S. Pietro di Castello (*sopra alla fundamenta della bocha del Rio de S. Domenigho*).²⁰ U oporuci Justinine majke Katarine (tada već udovice) iz 1557. godine izrijeком se navodi oporučiteljičina želja da mjesto njezina pokopa bude *S. Lorenzo doue è mia fia Justina che è monacha*. Justina je ujedno, uz svoju sestru Adrijanu (suprugu rapskog iseljenika Pola), izvršiteljica oporuke svoje majke, a vrijedno je spomenuti da je dio sveukupne Katarinine ostavštine – u slučaju smrti nekih nasljednika – namijenjen upravo benediktinskom samostanu S. Lorenzo.²¹

U dva se primjera oporuka hrvatskih iseljenika koji ne potječu s Hvara bilježe – kao svjedoci ili izvršitelji oporučnih želja – duhovne osobe s područja Hvarske biskupije, tada privremeno ili trajnije prisutne u Mlecima. U primjeru oporuke šibenskoga iseljenika Matije Ivanova, drvodjelca i stanovnika župe S. Pietro di Castello, svjedoci pisanju njegovih posljednjih želja istaknutiji su svećenici: skadarski kanonik Nicola iz Cremona i hvarski kanonik *prete Paulo Ragusio*.²² Dva su svećenika zabilježena u svojstvu izvršitelja oporuke bračkoga svećenika Ivana Petranovića (*alias Quintilius*), kapelana mletačke crkve S. Severo u predjelu Castello. To je – uz Mlečanina Bernarda del Bena (župnik crkve S. Giovanni Nuovo) – hvarski iseljenik Nikola, župnik crkve S. Antonio, također smještene u Castellu.²³

Prethodno raščlanjeni podatci, iako naizgled brojčano malobrojni, pokazuju da je prisutnost duhovnih osoba s Hvara u Mlecima bila posebno izražena u doba najintenzivnijih hrvatskih prekojadranskih migracija (XV. i XVI. stoljeće). Dio njih već otprije pripada hvarskoj iseljeničkoj zajednici (nerijetko su već i rođeni u Mlecima), a dio su iseljenici koji su u gradu na lagunama boravili privremeno, često kao dušobrižnici u župama (Castello) u kojima je tada postotak hrvatskog iseljeništva bio vrlo velik. Hvarske duhovne osobe bilježimo i kao pripadnike/pripadnice tamošnjih redovničkih zajednica, nerijetko i onih koje su zbog svojega ugleda bile »rezervirane« za pripadnike bogatih i društvenim statusom viđenijih mletačkih obitelji. Također, ovi nam podatci, iako posredno, ukazuju i na mobilnost pripadnika svećenstva i crkvenih redova, ali i na njihovu punu integriranost u mletačko vjersko i društveno svakodnevlje.

¹⁹ ASV, NT, b. 654., br. 233., 14. I. 1560. O samostanu i crkvi S. Maria dei Miracoli usporedi: G. LORENZETTI, *nav. dj.*, str. 331–333.

²⁰ ASV, NT, b. 70., br. 68., 7. VIII. 1557.

²¹ O samostanu i crkvi S. Lorenzo usporedi: G. TASSINI, *nav. dj.*, str. 349–350; G. LORENZETTI, *nav. dj.*, str. 366.

²² ASV, NT, b. 876., br. 463., 4. VII. 1477.

²³ ASV, NT, b. 928., br. 159., 28. VII. 1602. Crkva S. Antonio Abate postojala je u XVI. stoljeću. Porušena u doba Napoleonove vladavine kako bi se ondje podigli Gradski vrtovi (G. LORENZETTI, *nav. dj.*, str. 299). Smještena je uz samostan S. Giuseppe, područje koje se može smatrati jednom od zona s najvećom prisutnošću hrvatskih useljenika.

Kratak zapis u vrelima hrvatske Bratovštine sv. Jurja i Tripuna

Notarski spisi, ponajprije oporuke, prevrijedan su izvor za proučavanje problematike prisutnosti i djelovanja duhovnih osoba iz Hvara u Mlecima. Kada je, međutim, riječ o gradivu pohranjenom u Arhivu Bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima, a koje pruža brojne podatke o ukupnim hvarskim migracijama u prijestolnicu Serenissime, saznanja o problematici kojom se bavi ovaj rad vrlo su oskudna. Naime, kako su članovi bratovštine bili ponajprije svjetovne osobe, uporabna vrijednost tamošnjega gradova (popisi članstva, izvješća s godišnjih skupština udruge, knjige prihoda i rashoda i sl.) za istraživanje ove problematike nije važna. Stoga je jedini konkretni podatak kojim raspolažemo kratak navod sadržan u knjizi *Libri conti e spese*. Datiran je na 18. listopada 1654. i odnosi se na troškove ukupa (na trošak bratovštine) hvarske iseljenice i pripadnice Trećega reda (pikara) Katarine Antunove, sahranjene navedenog datuma uz trošak od 12 lira.²⁴

Iz procesa mletačke inkvizicije

Procesi mletačke inkvizicije vrijedno su vrelo o crkvenoj i društvenoj povijesti istočnojadranske obale.²⁵ Arhivski fond *Santo Uffizio* važan je izvor za proučavanje crkvene prošlosti, poglavito vjerskih i idejnih kretanja i događanja na području Mletačke Republike u razdoblju od sredine XVI. do kraja XVIII. stoljeća. Za hrvatsku crkvenu povijest od najvećega je značenja i uporabne vrijednosti dio fonda pod nazivom *Processi*, koji ima 150 busta u kojima su sadržani istražni postupci protiv osoba osumnjičenih za vjersko zastrañenje i ponašanje protivno nauku Katoličke crkve. Prema tematskim skupinama (vrstama optužaba) procese u koje su uključeni Hrvati možemo svrstati u nekoliko cjelina: prijelaz na islam (*maomettismo*), grčka shizma (*scisma greca*), grčka shizma i prijelaz na islam (*scisma greca e turca*), protestantizam (*protestantismo*, *luteranismo*), tiskanje i raspačavanje zabranjenih knjiga (*libri proibiti*) te primjena magijskih postupaka. Kada je riječ o neprijemljenom ponašanju duhovnih osoba, najčešće su prisutne optužbe nezakonito vršenje crkvene službe, skandali, poligamija, priležništvo i dr. Te vrste spisa pružaju dodatna saznanja o nekim oblicima prisutnosti duhovnih osoba iz Hvara u Mlecima, a posredno pružaju i vrijedna svjedočenja o pojedinim sastavnicama iz crkvene i društvene prošlosti Hvara i Hvarske biskupije u ranom novovjekovlju. Spomen hvarskih protagonista bilježimo u četiri istražna spisa. U dva su procesa Hvarani glavni akteri (odnosno optuženici pred sudom mletačke inkvizicije), a u dva se sporedno bilježe kao neizravni sudionici u tijeku istražnog postupka. Kronološkim slijedom prvi je proces (iz 1573. godine) u kojem je optuženik Frane Jarčić, svećenik u mjestu Nerežišća na otoku Braču.²⁶ Tužbu protiv Jarčića, tada svećenika župne crkve Gospe od Karmela u Nerežišćima, iznose pred predstavnike mletačke inkvizicije Bračani Vicko Nižetić i Jerolim Filippi, prokurator spomenute crkve. Jarčić se tereti za nedolično ponašanje, neprimjereno duhovnim osobama, ali detaljniji

²⁴ ASD, LCS, poglavlje: *Sepelir fratelli*, 1654. godina.

²⁵ Detaljnije vidi: L. ČORALIĆ, *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*, Zagreb, 2001.; ISTA, »Hvarani u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, str. 242–245.

²⁶ ASV, SU, b. 33. (1573. godina). Usporedi: L. ČORALIĆ, *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*, str. 142.

sadržaj optužbi koje ga terete nije naveden u iskazu. Za istraživanje problematike ovoga rada vrijedno je saznanje da se u procesu spominje ime hvarškoga kanonika Vinka Pribojevića (*Vicentio Prebogievič*),²⁷ kojemu predstavnici Svetoga oficija povjeravaju (daju potrebnu dozvolu) detaljnije istraživanje spora nastalog u vezi s Jarčićevim ponašanjem u Nerežišćama. Proces nije završen i nije nam poznata konačna sudbina Frane Jarčića.

Iz 1619. godine potječe spis mletačke inkvizicije u kojem je središnji protagonist Hvaranin Nikola Pekasović (*prete Nicolò Pecassovich da Lesina*), ranije poslužitelj u kuriji hvarškoga biskupa, a tada kapelan crkve sv. Marije u bračkim Nerežišćama.²⁸ Optužbe protiv Pekasovića sadrže sljedeće navode: nezakonito odnošenje posvećene hostije pohranjene u tabernakulu; neprimjerene molitve prilikom slavljenja svete mise te izbjegavanje spominjanja imena Blažene Djevice Marije i svetaca prilikom izgovaranja Vjervanja; neprilične geste prilikom pretvorbe te općenito omalovažavanje molitava koje su zapazili svi oni koji su neko vrijeme proboravili i živjeli u župnom dvoru. Kao svjedoci prilikom izricanja navoda optužbe spominju se brojni brački svećenici i građani, koji naposljetku od Svetoga oficija traže primjerenu kaznu za optuženog. Dana 5. ožujka 1619. predstavnici Svetoga oficija odlučili su otvoriti istragu i prikupiti podatke o Pekasovićevu ponašanju te se, prema navodu od 10. ožujka iste godine, vidi da su pojedinosti istrage namjeravali provesti u suradnji sa splitskim nadbiskupom. Nije poznato na koji je način istraga završena i je li hvarski svećenik ikada stupio pred inkviziciju.

Sažetu zabilješku o djelovanju još jednoga hvarškog svećenika nalazimo u procesu mletačke inkvizicije protiv Ivana Jurjeva Tušepića iz Podgore kraj Makarske (1634. godina), a riječ je o skupini procesa koji se odnose na prijelaz na islam i ponovni povratak pokajnika u »krilo Majke Crkve«.²⁹ Tušepić je dvanaestogodišnji dječak, a s roditeljima je živio na području pod osmanlijskom vlašću, gdje je prije dvije godine zarobljen i odveden. Dobio je ime Osman te je dodijeljen kao sluga jednomu osmanlijskom čaušu. Uspio je pobjeći sakrivši se i neko vrijeme boraveći u kući nekih kršćana. Vrativši se roditeljima, otac ga je sa šibenskim trgovcem Jakovom odveo u Mletke. Podijeljen mu je oprost uz obvezu da tijekom iduće godine jednom mjesečno izmoli krunicu. Tijekom istražnog procesa, opsegom, sadržajem i trajanjem nevelikog, tumač s hrvatskog na talijanski jezik bio je Hvaranin Ivan Barocio pokojnoga Luke, svećenik u mletačkoj župi S. Severo u Castelli.

Naposljetku, četvrti i završni spis mletačke inkvizicije koji se ovdje razmatra sadrži vrijedna saznanja o nekim sastavnicama iz vjerskoga života u Hvaru i Hvarskoj biskupiji u XVII. stoljeću. Riječ je o procesu koji započinje pismom koje mletački predstavnik na Hvaru, providur Giovanni Foscarini, upućuje hvarskom biskupu (19. rujna 1664.), a u vezi s brojnim pritužbama na ponašanje fra Tome Azzalinija (alias Stipičević), augustinskog redovnika iz samostana sv. Jurja u Sućurju na otoku Hvaru. Slijede pisma vikara augustinske provincije Mlečanina Marca Balbija, zaduženog za istragu Azalinijeva slučaja – napi-

²⁷ L. ČORALIĆ, »Jedno novo saznanje o Vinku Pribojeviću«, *Croatica christiana periodica*, god. XXII, br. 42, Zagreb, 1998., str. 253–255; J. KOVAČIĆ, »O podrijetlu Vicka Pribojevića«, *Croatica christiana periodica*, god. XXIV, br. 45, Zagreb, 2000., str. 207–211.

²⁸ ASV, SU, b. 73., 1619. godina. Usporedi: L. ČORALIĆ, *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*, str. 143–144, 151–152; ISTA, »Hvarani u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, str. 244.

²⁹ ASV, SU, b. 91., 14. XII. 1634. Usporedi: L. ČORALIĆ, *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*, str. 35.

sana u Hvaru u listopadu 1664. godine. Pisma su vjerojatno upućena hvarskom biskupu, a iz sadržaja se razabire kako se niti nakon trećega poziva Azzalini nije odazvao istraži te kako je potrebno – bez obzira na njegovu odsutnost – preuzeti dokumentaciju i ostale stvari iz njegova samostana, uvidom u koje će biti moguće nastaviti istragu o Azzalinijevu slučaju. Iduće stranice procesa sadrže istražni postupak koji tijekom listopada 1664. godine provodi generalni vikar augustinaca, magister Marco Balbi, a tijekom kojega su ispitani brojni svjedoci koji su poznavali i održavali veze s Tomom Azzalinijem. Kao svjedoci i ispitanci spominju se sljedeće osobe: fra Augustin Babarić (Babraić), Juraj Visković, Franjo Pavao Franičević, fra Nikola Goić (prior augustinskog samostana sv. Marije u Jelsi), liječnik Tomaso Giuliani, fra Nikola Tinazzi (vikar augustinskog samostana sv. Nikole u Hvaru), Stjepan Bikarica (?), Ivan Franičević, Nikola Margitić zvan Panza, fra Domenico Piccioli, Gregorio Gelesi, Matija Divanović (?), Ivan Obradović, Juraj Barbarić, Ivan Geličić, Nikola Juričević, Klara pok. Tadije, fra Juraj Tomiceo (prior augustinskog samostana na Braču) te fra Luka (prior samostana sv. Jurja u Sućurju). Sve izjave terete fra Tomu Azzalinija za brojne prekršaje: višegodišnje priležništvo s Vickom, s kojom je imao dvoje djece i s kojom zajedno živi u samostanu; nezakonito poslovanje prihodima samostana i trgovanje (skuplje od drugih) vinom, žitom, mesom i ostalim poljoprivrednim proizvodima koje redovnici dobivaju na dar od tamošnjih težaka; posudbu novaca i ubiranje kamata; nepriličan odnos prema franjevcima koji su posjećivali samostan i željeli sudjelovati u procesiji na blagdan sv. Ante; omalovažavanje redovničke subraće i svjetovnih svećenika; psovanje i bogohuljenje te – na kraju – neodazivanje pozivima provincijala i vikara na istražni postupak. Spomenutim tužbama pribrojeni su i neki drugi, nešto rjeđe spominjani u iskazima svjedoka, ali zato ne manje važni prekršaji. Dana 26. listopada 1664. predstavnici sela Sućuraj (predvođeni članovima obitelji Barbarić, Franičević i Juričević) podnose Marcu Balbiju tužbe protiv Tome Azzalinija, na kraju kojih ističu potrebu njegova smjenjivanja i dovođenja svećenika koji će se ponašati primjereno duhovnoj službi koju obnaša. Sljedećeg je dana, u nazočnosti Marca Balbija te gore spomenutih priora bračkih i hvarskih samostana, načinjen inventar pokretne imovine Tome Azzalinija, koja se nalazila u njegovim sobama u samostanu sv. Jurja. Inventar sadrži uobičajene predmete osobne uporabe, knjige, pisma, slike manjeg formata, posude, dijelove namještaja te – u spremištu – manje količine vina i žita. Objavljivanjem inventara završava istražni proces protiv augustinca Tome Azzalinija te na osnovi postojećih spisa mletačkoga Svetog oficija nije moguće saznati je li konačna osuda donesena te kakva je Azzalinijeva daljnja sudbina.³⁰

Prethodno spomenuti procesi mletačke inkvizicije (zabilježeni i obrađeni u nekim mojim prethodnim radovima) dio su sveukupne problematike koja se odnosi na oblike povezanosti hvarskih duhovnih osoba s Mlecima. U nekima od njih saznajemo za izravne oblike prisutnosti i djelovanja duhovnih osoba s otoka Hvara u Mlecima, a u većem je dijelu riječ o procesima koji se izravno odnose na crkvene i društvene prilike na otoku Hvaru odnosno na području Hvarske biskupije. Stoga su ti dokumenti ujedno i vrijedno posvjedočenje o širim sastavnicama hvarske događajnice u razdoblju ranoga novoga vijeka.

³⁰ ASV, SU, b. 111., 1664. godina. Usporedi: L. ČORALIĆ, *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*, str. 147–148; ISTA, »Hvarani u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, str. 244–245.

Intelektualci i diplomatski predstavnici

Zahvaljujući dosadašnjim podatcima iz historiografije, raspoložemo sa saznanjima (koja u ovom sažetom pregledu ne teže cjelovitosti) o djelovanju istaknutijih duhovnih osoba s otoka Hvara u Mlecima i na Padovanskom sveučilištu – tada središnjoj i jedinoj visokoškolskoj ustanovi za najviše obrazovanje mladeži sa šireg područja mletačkoga državnog teritorija. U Mlecima su, primjerice, neki od znamenitih hvarskih duhovnika objavili svoja književna i znanstvena djela.³¹ Tako je, primjerice, još davne 1477. godine ondje nastalo djelo hvarskoga propovjednika Šimuna Hvaranina *De baptismo Sancti Spiritus et ejus virtute* (Venetiis, Guillelmus Gallus), nabožni spis koji možda nema zapaženiju književnu vrijednost, ali je – u kontekstu kulturnih (na polju izdavaštva) veza hrvatskih pisaca s Mlecima od neprijepornog značenja.³² Mnogo je znamenitije djelo (govor) hvarskoga dominikanca, humanističkog pisca i propovjednika Vinka Pribojevića *De origine successibusque Slavorum*, tiskano u Mlecima 1532. godine (s predgovorom Tome Nigera). Pribojević je na talijanskom prostoru bio aktivan i u prethodnim desetljećima – godine 1511. zabilježeno je njegovo djelovanje kao odgojitelja redovničkog podmlatka u samostanu S. Maria Novella u Firenci.³³

Na osnovi istraživanja talijanskoga povjesničara Michelea Pietra Ghezze saznajemo za imena nekolicine hvarskih duhovnih osoba, studenata obaju prava na Sveučilištu u Padovi u XVII. i XVIII. stoljeću. U razdoblju od dvadesetih godina XVII. stoljeća do konca XVI. stoljeća Ghezze u svojem sumarnom popisu dalmatinskih studenata u Padovi bilježi sljedeće Hvarane: *Magistris Nicolaus de, Farensis canonicus Patavinus* (1629.), *Vissius Ioannes f. Vincentii* (hvarski kanonik, 1682.), *Gazzari Marcius Antonius* (katedralni kanonik hvarske crkve, 1716.), *Dinarich Cupareus Nicolaus Pharensis abbas s. Andree in Pelago* (1725.), *Cuglis Philippus q. Petri sacerdos Liesine* (1767.), *Poleteo Nicolaus canonicus cathedrali ecclesie Pharensis f. Petri* (1782.) i *Vuranovich (Worunovich, Wrancovich) Ioseph presbiter Pharensis f. Giacomo* (1797.).³⁴

Duhovne osobe iz Hvara i s područja Hvarske biskupije bilježe se katkada i kao diplomatski izaslanici svoje komune ili staleža kojemu pripadaju pred središnjim mletačkim državnim vijećima. Tako se, primjerice, jedno od prvih vrelima potvrđenih izaslanstava hvarske komune Mlecima datira u 1278. godinu i vezuje uz istaknutoga hvarskoga crkvenog dostojanstvenika. Riječ je o hvarskom biskupu Šimunu, koji kao predstavnik hvarske komune početkom travnja 1278. godine odlazi u Mletke kako bi pred najvišim mletačkim vlastima utvrdio uvjete podvrgavanja hvarske komune Republici Svetoga Marka.³⁵

³¹ O djelovanju znamenitih Hvara u Mlecima usporedi podrobnije u: L. ČORALIĆ, »Hvarani u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, str. 245–248.

³² Dražen BUDIŠA, *Hrvatske knjige tiskane u Mlecima od XV. do XVIII. stoljeća* (Katalog izložbe, Split: Palača JAZU, 11.–20. rujna 1990.), Zagreb, 1990., str. 39.

³³ D. BUDIŠA, *nav. dj.*, str. 48.

³⁴ Michele Pietro GHEZZO, »I Dalmati all'Università di Padova dagli atti dei gradi accademici 1601–1800«, *Atti e memorie della Società Dalmata di storia patria*, sv. 21, Venezia, 1992., str. 38, 56, 77, 82, 116, 139, 155. U Mlecima se školovao i završio studij teologije (prije 1735. godine) Matija Hektorović, sin Markantuna i posljednji zakoniti muški odvjetak te ugledne hvarske plemićke obitelji (*Hrvatski biografski leksikon*, sv. V, Zagreb, 2002., str. 505, tekst: J. KOVAČIĆ i Iva MANDUŠIĆ).

³⁵ Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, sv. I. (960.–1335.),

Zaključak

Tijekom prošlih stoljeća, a posebice u razdoblju mletačkoga gospodstva nad najvećim dijelom istočnojadranskoga uzmorja, važan čimbenik međusobnog povezivanja i prožimanja dviju susjednih jadranskih obala bile su zavičajne skupine hrvatskih iseljenika u Mlecima. Među njima se, uz brojne iseljenike iz većih dalmatinskih i bokeljskih gradova (Zadar, Split, Šibenik, Trogir, Kotor), brojčanim ugledom i društvenim statusom ističu iseljenici s otoka Hvara. Hvarani u Mlecima bili su i u mojim dosadašnjim radovima središnja tema istraživanja. U ovom prilogu težište je usmjereno na duhovne osobe s Hvara i s područja Hvarske biskupije, a koji se u Mlecima bilježe kao privremeni ili stalni useljenici. U radu je, uz postojeća saznanja iz historiografije, uporabljeno i arhivsko gradivo pohranjeno u Državnom arhivu u Mlecima (oporučni spisi, istražni procesi mletačke inkvizicije), kao i u Arhivu Bratovštine sv. Jurja i Tripuna (knjige godišnjih prihoda i rashoda udruge). Na osnovi tih dokumenata i spoznaja historiografije raščlanjuje se zabilježba hvarskih duhovnih osoba u oporukama iseljenih Hvarana (ali i drugih iseljenika s hrvatskog prostora), ukazuje na Hvarane zabilježene u procesima mletačkoga Svetog oficija, kao i na djelovanje nekih znamenitijih Hvarana u Mlecima ili na Sveučilištu u Padovi.

Ovaj rad, kako je rečeno i u uvodu, zasigurno ne teži cjelovitosti. Cilj je bio ukazati na jednu zasebnu, ali društvenim ugledom i utjecajem vrlo važnu skupinu hrvatskoga iseljništva u Mlecima tijekom dugoga vremenskog razdoblja. Nova istraživanja stoga će, za vjerovati je, iznjedrili još pregršt novih otkrića i saznanja koja dodatno proširuju i nadopunjuju ovdje obrađenu problematiku.

Summary

CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE ABOUT ACTIVITIES OF CLERGY FROM HVAR IN VENICE (15TH-18TH CENTURIES)

During the past centuries, and especially during the Venetian domination over the major part of the eastern Adriatic coast, native groups of Croatian immigrants in Venice played significant role linking and intertwining the two neighboring Adriatic shores. Among these immigrants, besides those from the Dalmatian major cities (Zadar, Split, Šibenik, Trogir, Kotor), the newcomers from Hvar stood out by their number and social status. In some previous studies this author has investigated the immigrants from Hvar but in this contribution she discusses in detail destiny of the clergy from the city of Hvar and the diocese of Hvar that has been recorded in the Venetian sources as permanent or temporary immigrants. Author has based her investigation on the results of the historiography, as well

Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, sv. I, Zagreb, 1868., str. 115–116; ISTI, *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae, et civitatis et insulae Lesinae*, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, Pars I, vol. III, Zagreb, 1882.–1883., str. 376–377; Grga Novak, *Hvar*, Hvar, 1960., str. 49; Andro Gabelić, *Ustanak hvarskih pučana (1510–1514). Izvori – tokovi – dometi*, Split, 1988., str. 43; L. Čoralić, »Hvarani u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, str. 248–249.

as, on the archival sources that are kept in the State Archives in Venice (testaments and the records of the Venetian inquisition), and records from the Confraternity of St. George and St. Triphon (annual revenue and expenditure of the confraternity). On the basis of these documents author has tried to reveal activities and influence of the Hvar clergy in Venice. Moreover, author points out some cases of the Venetian inquisition involving Hvar clerics, as well as, destinies of some significant immigrants from Hvar and their involvement in the work of the Padua University.

KEY WORDS: Venice, Venetian Republic, Hvar, Hvar diocese, clergy, migrations, Late Middle Ages, Early Modern Period, ecclesiastical history